

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ШАХС ПСИХОЛОГИК ИМКОНИАТЛАРИ МУҲИМ МЕЗОН СИФАТИДА

Нормуродова Хилола Шомуродовна - Абу Али ибн Сино номидаги Навоий жамоат саломатлиги техникуми инглиз тили ўқитувчиси.

Аннотация. Ушбу мақолада хорижий тилларни ўқитишни интенсифлаштириш масаласи ва унинг замонавий психологик ёндашув принциплари ҳақида сўз боради. Дарс жараёнида ўқувчилар фаоллигини ошириш бўйича янгича ёндашув зарурлигини тақозо этилади. Юқоридаги факторларнинг асосида ўқувчиларда психологик "микроклимат"ни ҳосил қилишга қаратилган мақсад ётади. Бундай психологик микроклиматни яратиш ўқувчилар фаоллигини ошириш шартларидан бири сифатида мақолада детерминантлар келтирилган.

Калит сўзлар. Хорижий тил, интенсиф, психологик хусусият, шахс, нутқ, метод, ўқувчи, дарс, микроклимат, имитация, хотира, мотивация, онг, грамматика, лингвистика, интенсиф, психология.

Сўнги йилларда хорижий тил ўқитишни интенсифлаштириш масаласи бўйича бизнинг мамлакатимизда ва чет элларда анча ишлар қилинмоқда. Булар янги интенсиф методларни юзага келишига сабаб бўлди. Хўш, интенсиф метод ўзи нима? Уни қандай тушуниш мумкин? Интенсиф ўқитиш деган сўзнинг маъноси бу қисқа вақт ичида ўқувчиларни ўрганаётган чет тилида нутқ фаолиятини амалга оширишга, яъни гапиришга ўргатиш. Бу асосан ўқувчиларнинг ички психологик имкониятларига таянган ҳолда амалга оширилади. (А.А.Леонтьев). Демак интенсиф методга асосланиб ўқитишнинг куйидаги икки характерли хусусиятини кўрсатиш мумкин:

1. Жуда бир қисқа вақт ичида маълум ўқув материали асосида хорижий нутқ фаолиятини амалга ошириш.
2. Шахснинг барча психологик имкониятларидан максимал даражада фойдаланиш, яъни ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш.

Кейинги йилларда дарс жараёнида ўқувчилар фаоллигини ошириш бўйича янгича ёндашув зарурлигини тақозо этмоқда. Юқоридаги факторларнинг асосида ўқувчиларда психологик "микроклимат"ни ҳосил қилишга қаратилган мақсад ётади. Бундай психологик микроклиматни яратиш ўқувчилар фаоллигини ошириш шартларидан бири. Таниқли методистларидан бири Е.И.Пассовнинг айтишича ҳозирги вақтдаги хорижий тилни ўқитишда амалда қўлланилаётган коммуникатив ёндашиш принципларига

асосланганлик шу интенсив ўқитишнинг бир кўринишидир. Интенсив методлар ҳақида қисқача шарҳ: интенсив метод дастлаб XX асрнинг бошларида “тўғри” метод асосида шакллана бошлади. Профессор Н.И.Гезнинг айтишича “тўғри” метод хорижий интенсив ўқитишга ўтишга қулай имконият ва асосни яратиб берди. Чунки тўғри методнинг баъзи бир принципиал томонларини чунончи,

- 1) оғзаки нутққа бўлган қизиқиш, айниқса диалогик нутққа;
- 2) ситуациялар танлаш;
- 3) ўқувчиларнинг дарсдаги активлигини ошириш кабилар ҳозирги замонавий интенсив методларнинг у ёки бунисига асос қилиб олинган. Бу табиий албатта, чунки ҳар бир янги метод ўзидан олдин ўтган методнинг яхши томонларини сақлаб қолади. Сўнги йилларда аудиолингвал, аудиовизуал, гипнопедия, релаксопедия, суггестопедия, ритмопедия каби янги бир йўналишларни билдирувчи сўзлар тез-тез методик адабиётларда учраб турадиган бўлиб қолди. Шунини айтиш керакки бу номи тилга олинган методлардан аудиолингвал ва аудиовизуал методлар интенсив ўқитиш амалиётида қўлланилмайди. Бунга уларнинг принципиал томони, яъни она тилини ишлатишга суянмаслик, тил имитация - тақлид қилиш орқали ўрганиш, ёд олиш ва ижодий машқларнинг йўқлиги халақит беради. Релаксопедия бу методлар фақат тил материални эслаб қолишда яхши натижалар беради, лекин нутқда қўллашни таъминлай олмайди. Шунинг учун ҳам таниқли олим профессор Л.Ш.Гегечкори гипнопедия билан релаксопедияни хорижий тилни ўқитишда ишлатилиши мумкин бўлган усуллардан деб қарашни таклиф қилади, чунки улар берилаётган информацияни эслаб қолишга қаратилган холос. Кейинги йилларда шахсни объект сифатида ўрганиш ва уни барча ижодий имкониятларини аниқлашда педагогика, психология, ижтимоий психология, тиббиёт фанларидаги изланишларни бирлаштиришга катта эътибор берилмоқда. Ҳозирги вақтдаги муҳим масалалардан бири ўқувчиларни янги фикрлашга, ижодий фикрлашга ва уларни ҳаётга тайёрлашга катта эътибор берилмоқда. Бу эса шахсни ҳар томонлама ўрганишга бўлган талабни кучайтиради. Шундай қилиб ўқувчи шахси ўқув процессининг марказий, асосий фигурасига айланиб қолди. Г.Лозанов - психотерапевт, тиббиёт фанлари доктори Болгариялик олим инсонни ички психологик имкониятларини ўрганишга қаратди. У уч муҳим факторни ўрганишга киришди:

1. Хотирани резервларини очиш;
2. Ўқувчи шахсини интеллектуал фаоллигини ўрганиш;
3. Ижобий эмоция, (чарчаш хиссини йўқотади).

Ўқитувчининг асосий функцияси ўқитувчи билан ўқувчи ўртасидаги муносабат, ўзаро ишонч, юқори даражадаги мотивация, шахсининг ички

психологик имкониятларини очиш. Олимлардан Л.Ш.Гегечкори ва А.А.Леонтьев эътироф қилишларича Лозанов методи қуйидагиларни ўз ичига олади:

1. Кўп сонли нутқ бирликларини ўрганишда;
2. Ўқувчиларни хорижий нутқ жараёнида тил заҳирасини, луғат бойлигини ишлатишни, ўрганилган нутқ бирлигини бошқа бир вазиятда қўллаш малакаларини ҳосил қилишда;
3. Ўқишга ўрганишда юқори мотивацияни ҳосил қилишда;
4. Психологик тўсиқлар бўлиши(уятчанликни, кўрқинчни, одамовийликни) бартараф этишда жуда яхши натижалар беради.

Шуниси характерлики Лозанов ўз олдига хорижий ўқитиш методикасини ишлаб чиқишни вазифа қилиб қўйгани йўқ. 60-70 йиллар Лозанов методикаси хорижий тилларни ўрганишда қўллашга ҳаракат қилиб кўрилди. Ҳозирги вақтда олимлар ва методистлар интенсиф методикани мамлакатимизда қўлланилаётган “онгли – амалий” метод билан мужассамлашган ҳолда қўллаш йўллари ишлаб чиқишди. Бу методнинг (Лозанов) фақат айрим принцип ва усулларини қўллаш мақсадга мувофиқдир. Ҳиссий эмоционал метод орқали (И.Ю.Шехтер) ролли ўйинлар жараёнида мазмунни ўзгартиришга асосий эътиборни жалб қилиш. Бундай қараш кишининг шахсий фикрлаши қандайдир тил бирликларининг мажмуасидан келиб чиқмайди деган қарашга асосланади. Бу методдаги асосий восита - коммуникатив вазифалар тизимидир. Бу метод бўйича ўқитиш уч йўналишга бўлинади:

1. Ҳаётда энг кўп учрайдиган вазиятлар асосида гапиришга ўрганиш. Грамматика ўрганилмайди, уй вазифаси ҳам йўқ. Бу йўналиш охирига келиб 1200-1400 лексик бирликни ўз ичига олган ўқув матнларини ўқиш мумкин.
2. Бирор касб-корга таълуқли нутқий жараёнга ўтиш, яъни монологик нутқ ҳар томонлама кенг ривожланади. Аста-секин таржима асарларидан кўчирма олиш, ёзув ва грамматика ўрганишга ўтилади. Илмий - сиёсий характерга эга бўлган матнлардан фойдаланиб касбга таълуқли муаммоли вазиятлардан ташкил топган турли ўйинлар асосида хорижий тилларни ўргатиш.
3. Нутқ тобора маълум касб бўйича шакллантирилади борилади. Махсус матнлар, касбий фаолиятга тааллуқли ҳужжатлар, соҳа бўйича ўзаро хат ёзишувлар ўқув материални ташкил қилади.

Л.Гегечкори таклиф қилган интенсиф курс катта ёшдагиларни ўқитишга мўлжалланган. Бунда ҳам уч йўналиш ажратилади. Йўналишлар ўртасидаги босқич (яъни тил ўрганишга тайёргарлик босқичи) бу методни бошқа методлар билан фарқлашдаги асосий хусусиятдир. Бунда тил материали онгли равишда ўзлаштирилади.

Хулоса қилиб айтганда у ёки бу интенсив курсни баъзи бир хусусиятини хорижий олий таълим тизимида олий ўқув юртларида ўқитиш жараёнида қўллаш мумкин. У шахсни ўқув жараёнида ҳар томонлама фаоллигини оширишга хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики. Уч. пос. М., 1997.
2. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. М., 1997.
3. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека. Воронеж, 1990.
4. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. М., 2000.
5. Психолингвистика. ЎУМ, ЎЗМУ 2011. Ўзбек филологияси факультети кутубхонаси.